

Transmara Éire Teo

Cill Chiaráin, Conamara
Teil: 095-33406 Facs: 095-33427

Seirbhís Iompar Cuisnithe

**Éire • An Bhreatain
& An Mór Roinn**

• **Seirbhís 24 uair** •

Go n-éirí go geal le Pléaraca Chonamara

Tigh Mheaic

Carna Teil: 095-32240

Teach Tábhairne agus Brú suite ar Bhruach na Farraige faoi bhun an tsléibhe; tránna áille, ciúnas, síochán

Go n-éirí go geal leis an bPléaraca

G.C. ELECTRICAL

ROS MUC
Teil: 091-74142

HOMESTEAD

James O'Connell
CASH & CARRY

• CATHAIR NA MART •

Eolas & Fiosrúcháin: Frank Moran 098-25074

AN CHISTIN

An Cheathrú Rua

**TEACH SPOIRT, CEOL AGUS CRAIC
BIA AGUS DEOCH**

• **MUINTIR SÉ** •

Teil: 091-95151

Go n-éirí go geal leis an bPléaraca

Teach an Daingin

Béal a' Daingin

**Beár • Ceol
Sneacéanna**

091-72502

Seán Ó Loideáin, An Gleann Mór, An Cheathrú Rua, le tua porcellanite a fuair sé i bPortach Seanabhac (grianghraf: Bob Quinn)

Erin Gibbons

Ach ní mar síltear bítear. Leis an taighde atá déanta le blianta beaga anuas feicimid gurb é a mhalairt ar fad atá fíor. Ceaptar gur ar bhrúach Loch Corrib a bhí cónaí ar an dream ba faide siar, daoine a bhí ag fiach agus ag bailiú bia. Ansin fritheadh píosáí d'uirlisí ar a dtugtar "Bann Flakes" i mBéarla orthu mar tá a leithéid le fáil ar bhrúacha an Bhanna i gCúige Uladh.

Is ag fiach agus ag iascaireacht a bhí na daoine seo ar bhrúach Loch Corrib timpeall 5000 - 4000 roimh aimsir Chríosta. Tugtar an tréimhse Méasailiotach Deireannach (Late Mesolithic) ar an am seo.

Thosaigh feirméireacht i gConamara sa tréimhse Neoiliotach (Neolithic) timpeall 4000 - 2000 roimh aimsir Chríosta. Leagadh coillte, tógadh tithe, leagadh amach garrantaí le ba agus barraí, agus tógadh tuambaí megaliotach do na mairbh. Ní raibh aon eolas fós ag na daoine seo ar mhiotal agus bhí a gcuid uirlisí agus a gcuid gréithe déanta as cloch, leathar, cnámh, agus cré.

Tá uimhir mhór suíomhanna cré-umha i gConamara freisin, galláin dheasghnáthacha, línte de ghalláin agus cairn ar bharr cnoic. Tá an chuid is mó de na suíomhanna ó aimsir Neoliotach agus cré-umha suite i dtuaisceart agus in iarthuaisceart Chonamara, Caiseal, Cunga, Rinn Mhaoile agus Baile Uí Chonghaile.

Ach le blianta beaga anuas tá suíomhanna agus uirlisí faighte i ndeisceart Chonamara, ag taispeáint go raibh cónaí ann i bhfad ó shin.

Sa bhliain 1942 fuair Seán Ó Loideáin as an nGleann Mór, An Cheathrú Rua tua porcellanite ag bun portaigh i Seanabhac. Ceaptar anois gur déanadh an tua seo i monarcha tuanna i gCo. Aontroma timpeall 3000 roimh aimsir Chríosta. Cé nach féidir aon tuairimí láidre a bhunú ar seo amháin maidir le feirméireacht sa gceantar, feicimid gur tháinig roinnt eile tuanna cloiche chun solais i gceantar na Ceathrún Rua - Indreabhán a thugann le fios

SEANDÁLAÍOCHT CHONAMARA

Go dtí le fíor-ghairid ceapadh gur taobh tíre sceirdiúil neamh-thorthúil a bhí i gConamara gan aon suíomhanna seandálaíochta ann. Iad sin a bhí ann ceapadh nach raibh aon tábhacht ag baint leo. Shíl na húdair nár chónaí mórán daoine ann go dtí tar éis aimsir Chromail san 17ú aois.

Crannóg ar Loch a' Bhalla, Garumna.
Tá crannóg eile le feiceáil ar Loch an Mhuilinn, ar an gCeathrú Rua. (Pic: Erin Gibbons)

dúinn go raibh feirméireacht ar siúl le cósta timpeall 3000 R.C. Roinnt blianta ó shin fuair Willie Ó Flatharta as an gCeathrú Rua tua de lathach-chloch sa nGleann Mór agus é ag cur crainnte in aice a thí. Bhí monarcha de na tuanna seo i nDubhlinn i gCo. an Chláir agus seans maith gur as a tháinig an tua a fuair Willie.

'Kitchen Middens'

Gné eile atá spéisiúil ná an méid suíomhanna cónaithe cois cósta atá faighte le blianta beaga anuas.

Sa mbliain 1914 rinne bean darbh ainm Mrs. Brunnicardi staidéar ar na suíomhanna seo agus scríobh sí alt "The Shore Dwellers of Ancient Ireland". Dúirt sí go raibh 56 suíomh

cois cósta faighte. Tugtar "kitchen middens" orthu i mBéarla nó carnán brúscair, bailiúchán de chnámha, sliogáin, clocha dóite chomh maith le iarsmaí tithe agus garrantaí.

Sa mbliain 1991 rinne an CEEC i Leitir Fraic suirbhé nua ar na suíomhanna seo. Fuair Brunnicardi 5 shuíomh i gConamara agus fuair an suirbhé nua 25 suíomh. Síneann siad ó Bhearna go Rinn Mhaoile. Tá dáta Radio-Carbon 200 roimh Chríost againn le ceann Bhearna agus tá dátaí ón ré Neoliotach, Críostúil agus Meánaoiseach againn ó shuíomhanna ag Cloch na Rón agus Baile Uí Chonghaile. Go deimhin an t-aon adhlacadh ón tréimhse Lochlannach ar chósta thiar na hÉireann tá sé i suíomh cois cósta ag

Eyrehort, in aice an Chlocháin. Nochtaíodh é tar éis stoirme sa mbliain 1947.

Tá carnán brúscair den chineál seo le fáil ar Oileán Máisean, Oileán Mhic Dara, agus Fidhinis agus níos faide soir ag Caorán na gCearc sna Minna, Indreabhán.

An Chrannóg

Cineál eile suíomh atá coitianta i nGaeltacht Chonamara ná an chrannóg. Is oileáin bheaga lámhdhéanta iad seo atá le fáil ar lochanna. Ceaptar go ginearálta gur tógadh go leor acu seo in Éirinn go luath sa tréimhse Críostúil, ach bhí cónaí i gcuid acu chomh deireannach leis an 17ú aois.

Tá go leor de na crannóga seo le fáil freisin ar oileáin thiar na hAlban agus téann siad siar ago dtí Ré an Iarainn. Tá an dá chineál crannóg cosúil le chéile, iad déanta ar oileán beag le balla láidir de chlocha taobh amuigh agus an áit chónaithe taobh istigh.

In áiteacha eile in Éirinn b'éigin an t-oileán féin a dhéanamh ar dtús agus ansin é a chosaint. Is sampla maith é *Still Island* ar loch idir Chorr na Móna agus An Chloch Bhreac agus tá samplaí eile le fáil ar Loch na Tuláí (An Tulach), Loch Buaille, Carna agus Loch a' Bhalla, Garumna. Tá ceann de na samplaí is fearr ar fad le fáil ar Loch Scainnimhe, Carna.

Tá sé soiléir mar sin go raibh Conamara an-fheiliúnach mar áit chónaithe sa tréimhse réamhstairiúil agus ina dhiaidh sin agus go raibh daoine ann na mílte bliain sular dhíbir Cromail siar iad.

• An Tae Beag le linn an fómhar a bheith á bhaint i mBothchúna.
Ó chl: Tadhg Ó Cualáin, Maighréad Ní Chualáin, Seán Ó Cualáin, Micheál Ó Cualáin is Nóra Bean Uí Chualáin.

Logainmneacha: Dianghá le Cruinneas

Séamas Ó Cualáin

Ó tosaíodh ag cur ainmneacha na mbailte in airde ag ceann chuile bhóithrín sa taobh seo tíre tá an-suim múscaillte i logainmneacha. Gné fhiorthábhachtach den stair áitiúil í seo agus ó tharla gurb ea níor mhór a bheith an-chúramach go mbeadh na hainmneacha cruinn agus litrithe i gceart. Má dhéantar dearmad tá baol ann go mbuanófar an dearmad sin leis an aimsir. "Beatha teanga a labhairt: buanú teanga a scríobh", a deirtear.

De bhrí gur i mBothchúna a rugadh mé féin, chuir mé suim ar leith i gcónaí in ainm an bhaile sin. Ach caithfidh mé a rá nach rósásta atáim leis an gcaoi a bhfuil an t-ainm litrithe ar an gcloch ag ceann an bhóthair. Bothán a' Chaonaigh an seanainm a bhí ar an mbaile agus tá daoine beo fós a bhfuil tuairim mhaith acu cá raibh an bothán seo. Teachín beag cruinn ceann tuí a bhí ann agus é clúdaithe le caonach. Dúirt fear as Bualuisce liom tráth go raibh bothán den déanamh céanna ina bhaile féin freisin. Ar bhealach bhí na botháin seo an-chosúil leis na cinn san Afraic ach gur as cloch a rinneadh iad abhus.

Cúpla bliain ó shin tháinig mé

trasna ar chóipleabhar aistí scoile le mo dheartháir Peadar, beannacht Dé lena anam, agus tráthúil go leor tá aiste amháin ann faoin gcaoi a bhfuair Bothchúna a ainm. I bhFeabhra na bliana 1933 a scríobhadh an aiste nuair a bhí Peadar sa gceathrú rang.

Seanafhraochóg

Is deacair a thuiscint cén fáth a bhfuil Seanafhraochóg litrithe mícheart. Uaireanta i gConamara fuaimítear focail cosúil le 'fraoch', 'craobh', 'baol', 'saol' díreach mar a fhuaimítear iad i gCiarraí is i gCorcaigh. Tarlaíonn seo go minic in amhráin Chonamara. Ach cé go bhfuil sin amhlaidh i gcanúint an Deiscirt ní scríobhtar na focail ansin mar fraech (fréach), craebh, bael, sael!

Rinneadh léirscrios ceart ar an ainm breá Áth an Ghlugair i mBearna. "Áth an Ghlugair" atá greanta ar an gcloch. Thuigfeadh duine ar bith a raibh aon eolas aige ar Ghaeilge Chonamara cén chiall atá leis an bhfocal "glugar" mar tá focail cosúil le 'ubh ghlugair' is 'sraith ghlugair' coitianta go maith sa gcaint.

Mar fhocal scoir ní fhéadfainn gan mo mhíshástacht a chur in iúl faoin millteanas as éadan atá á dhéanamh ar logainmneacha ag conraitheoirí móra foirgníochta i nGaillimh agus i

• An sceimheal á cur ar chruach choirce
Peadar Ó Cualáin is a athair, Micilín Mhaighréad Mhichíl, ag obair san iothlainn i mBothchúna

Le gach dea-mhéin ó

Arramara Teo.

CILL CHIARÁIN

Comharchumann Iascairí
Gaillimh & Árainn Teoranta

Ros a'Mhíl
Co. na Gaillimhe

091/72119/72161